

RECENZIO

A lakótelep. Csizmady Adrienne. Budapest, 2003, Gondolat.

Gál Katalin

Csizmady Adrienne budapesti lakótelepekről írott könyve a Doktori Mestermunkák sorozatban jelent meg és a rendszerváltás előtti és utáni (lakás)viszonyokról nyújt alapos elemzést. A rendszeresség és következetesség elvét betartva jelen ismertető során is javarészt követni fogom a könyv struktúráját. Első olvasat nyomán talán egy hagyományos felépítésű és tematikájú városszociológia könyvnek tekinthető, azonban tankönyveket is meghazudtoló pontosságú és igencsak olvasmányos, laikusok számára is érthető és megkapó könyvről van szó.

A mű a budapesti lakótelep-építés négy évtizedéről számol be, illetve a lakótelepek fizikai és társadalmi státusában végbement változások – különös tekintettel a rendszerváltásra – figyelembevételével arra a kérdésre ad választ, hogy a társadalmi változások hogyan tükröződnek a lakótelepek struktúrájának változásában. Hangsúlyozandó hogy a szerző által is nyomatékosított új megközelítéssel állunk szemben: tulajdonképpen műszaki és társadalomtudományi megközelítést szintetizál, de emellett, a szocialista nagyberuházásban készült lakótelepek történetét átfogóan végigkísérve, olyan aktuális kérdéseket is feszeget, hogy fenyeget-e a lakótelepek slumosodásának veszélye, amennyiben igen, akkor hol és mennyire. Ennek fényében a lakótelep mint „lakótér” jelenik meg a kutatás középpontjában, mely tulajdonképpen ötvözi az építészek vizsgálta „lakókörnyezet” és a társadalomtudósok által vizsgált „lakók” kutatási területeket.

A szerző abból indul ki, hogy a II. világháború utáni időszakban Közép- és Kelet-Európában a lakásépítés fő irányát a lakótelepek építése határozta meg, azonban már a Bevezetőben hangsúlyozza, s a továbbiakban többször is nyomatékosítja, hogy a lakótelepek által generált problémák eltérő intenzitással és eltérő időben jelentek meg, így a rendszerváltás utáni lakótelepi problémakezelés sem történhet a nyugati gyakorlat szerint. Ez azonban nem jelenti azt, hogy teljesen mellőzné a nyugati minta (lakásépítési gyakorlatok, a lakótelepek keletkezésének körülményei, a problémák előtérbe kerülésének és kezelésének kontextusa) bemutatását és felhasználhatóságának esetleges alternatíváit magyarországi kontextusban. A budapesti lakótelepek „életútjának” bemutatásával párhuzamosan a legjellemzőbb nyugati lakáspolitikát is megismerhetjük. A berlini lakótelepek politikai-gazdasági-társadalmi környezetének és hátterének bemutatásával a szerző olyan esetleges alternatívákra világít rá, melyek megjelenhetnek a magyaror-

szági lakáspiacon, illetve a problémák kezelésének módozatai kidolgozásánál is szem előtt tarthatóak egyes nyugati gyakorlatok. Egyértelmű tehát, hogy a lakótelepek ebben a kutatásban a nyugati megközelítésektől eltérően nem a szociális lakáspolitikai eredményeként kezeltek, hiszen a közép-kelet-európai lakótelepek a „szocialista várostervezés és lakáspolitikai legjelentősebb produktumai”.

Olyan kérdéseket jár körül a szerző, mint azt, hogy hogyan válhattak ezek a szocialista produktumok heterogén populációjú lakótelepekké, miért nem alakultak ki lakótelepi szegénynegyedek vagy magas státusú lakótelepek. Ennek magyarázatára feltérképezi a szocialista lakáspolitikai legmeghatározóbb aspektusait, követve a kronológiai sorrendet. Kitér a rendszerváltás időszakában bekövetkezett változásokra, azaz a lakáspiac szerkezetének átalakulására; megismerkedhetünk a rendszerváltást követő városszociológiai kérdésekkel, új fogalmakkal, s bár részletesen nem tér ki a '90-es évek utáni trendekre, aspektusokra, mint megjelent tendenciákat, jelenségeket, megemlíti, inkább a rendszerváltás generálta új problémákra tér ki, mint pl., hogy a lakásprivatizáció csapda vagy segítség a lecsúszó társadalmi rétegek számára, a '60-as évek homogenizáló, illetve a '70-es évek heterogenizáló lakáspolitikáját követően a rendszerváltás milyen folyamatokat indított el. Amennyiben a lakótelepek közötti különbségek a lakáspiacon manifesztálódnak a lakások lefele filtrálódnak, és a középosztály lakóhelyévé válnak vagy sem.

Összefoglalva a kutatás hipotéziseit, tulajdonképpen arra a két kijelentésre alapoz a szerző, miszerint a lakótelepek a fővárosi, budapesti, lakásállomány részeként privilégiumot jelentettek a szocializmusban, „nemzeti ajándékként” jelentek meg a rendszerben. A lakások ajándék volta a rendszerváltással egyidejűleg megszűnt, a szerző szavaival fogalmazva az „ajándék visszaüött” a lakótelepek csapdává váltak a drága fenntartási költségek miatt. Ez a folyamat státuscsökkenést indított el, hiszen a lakótelepek jobb módú része úgymond elmozdult a lakótelepi övezetekből, az ottmaradtak pedig valamelyest szociális csapdába estek. Ezek a jelenségek slumosodást vetítenek előre.

Jó definíciós keretek nélkül a tudományosság alapelveinek betartása megkérdőjelezhetővé válik egy kutatás során. Csizmady definíciós leírásoknak szánt fejezete szinte külön könyvet érdemelne, annyira pontosan és módszeresen körbe-

járja a lakótelep fogalmának jelentésváltozásait, megközelítési lehetőségeit, a felmerülő pontatlanságok okait. Átfogó képet ad a meghatározások arzenáljáról, felhívja a figyelmet az esetleges hibákra, hiányosságokra, az összehasonlíthatóság nehézségeire, mígnem eljutva a saját kutatásában elfogadottnak tekintett definícióhoz, ott is felhívja az olvasó figyelmét a meghatározás esetleges gyengeségeire, valamint a kutatás szempontjából fontos előnyeire.

A továbbiakban, megszakítva a könyv struktúráját, a módszertani rész ismertetésére térnek rá, ugyanis a definíciós pontosításokon túlmenően, nem tekintve el a tanulmány „összértékétől” úgymond, a példaértékű, pontos módszertani részt is méltatni kell. A végső, elfogadottnak tekintett definíció megfogalmazását követően¹ ismételten nyomatékosítja a szerző, hogy bár ötvözi a magyarországi és nyugati szakirodalom vizsgálati szempontjait, szem előtt tartja azt a tény, hogy a lakótelepek keletkezési körülményei, valamint a problémák megjelenési okai és így azok „orvoslási” mechanizmusai is különböznek.

A tanulmány a fokozatosság elvét betartva részletesen elemzi a budapesti lakótelepek történetét. Figyelembe véve a nyugati szakirodalmat a magyarországin kívül más példákat is említ, az elemzés legjelentősebb részét azonban a budapesti lakótelepek leírása teszi ki. A szocialista lakás piac jellemzői, valamint a kelet-európai lakásmodell és a lakáspolitikai általános elveinek és gyakorlatának ismertetése után részletesen tárgyalja a az 1950-es, '60-es, '70-es és '80-as évek lakáspolitikáját (beleértve a lakás kiutalási „szokásokat”, azok esetleges szociálpolitikai háttérét), és a lakótelep-építés gyakorlatát. Ezt követi a rendszerváltás éveinek részletes lírása, melyben a lakótelepi övezet státusának tárgyalásán túl a szerző kitér a lakótelepi övezetek belső rétegződésének aprólékos elemzésére, a szociális jellegű problémák tárgyalására. A rendszerváltásnak a lakótelepek társadalmi státusára gyakorolt hatását vizsgálva nemcsak a demográfiai mutatókat elemzi, hanem a lakás piacokon bekövetkező változások elméleti vizsgálatát is megadja. Felmerül ebben a kontextusban a privatizáció problémája, mely maga után vonja a társadalmi státus és a lakás privatizáció közötti összefüggések problematikáját, valamint a lakótelepek lakás piaci helyzetének változását a rendszerváltás után. A lakótelepek leírása során a statisztikai

adatokkal, térképekkel alátámasztott elemzés esettanulmányokat is tartalmaz, a lakótelepek belső ingatlanpiaci helyzetének vizsgálatát négy budapesti lakótelep példáján mutatja be a szerző. A rendszerváltás hatásainak leírása során is olvashatunk a lakótelepen élők társadalmi és térbeli mobilitásáról, majd ezt követi a paneles lakótelepek revitalizációjáról szóló fejezet. Ebben a részben – megteremtve ezzel a kutatás egységét – a szerző visszautal a lakótelepek keletkezési körülményeire, valamint a lakás kiutalás gyakorlatára. Ez a lakótelepek összetételének vizsgálata szempontjából fontos, továbbá részletes leírást kapunk a társadalmi jellemzők változása tekintetében az 1980-as és '90-es évekre vonatkozóan. A lakótelepi rekonstrukció formáit is összegzi, továbbá leírja egy átfogó lakótelepi rehabilitációs terv tényezőit, majd javaslatot is tesz egy lehetséges rehabilitációs sémára, melyben összegzi a nyugati rehabilitációs gyakorlatok esetleges magyarországi alkalmazhatóságát.

Csizmady a lakótelepek vizsgálata során a vizsgálati kérdések, valamint az erre vonatkozó nyugati és magyarországi szakirodalom alapos feltérképezésével alpművet készített. A fentebb felvázolt elemzési séma részletesen elemzi a lakótelepet, melyben jól kiviláglik, hogy a magyarországi kontextusba ágyazottan vizsgálja a jelenséget, nem elfogultan adaptálja a nyugati mintát, sem a keletkezési körülmények leírása során, sem pedig a rehabilitációs javaslatok megfogalmazása esetében. A jól strukturált tanulmányban értelem szerűen jól elkülöníthetőek a rendszerváltás előtti, a rendszerváltásra vonatkozó, valamint a rendszerváltás utáni lakáspolitikai gyakorlatok leírásai, Csizmady nem hanyagolja el a konkrét példák említését sem a megfigyelt trendek elemzése során.

A 2003-ban megjelent mű hiánypótló a városszociológia területén, romániai kontextusban is használható támpontokat, javaslatokat, alapos módszertani és definíciós kereteket, utalásokat találunk benne. Felhívja a figyelmet, hogy, bár a nyugati városszociológusok régóta problémaként vizsgálják a lakótelepek kérdéskörét, a problémákat és azok kezelési módját nem adaptálhatjuk. Újszerű megközelítési szempontokat alkalmazva – műszaki és társadalomtudományi megközelítést szintetizál – jól használható támpontokat nyújt e kutatási területen iránt érdeklődők számára.

JEGYZETEK

1. Azokat az épületegyütteseket tekintjük lakótelepnek, amelyek 1949–1990 között, részben vagy egészben állami beruházás keretében jöttek létre. A telepek egymástól jól elkülöníthetők, de nem szükségszerű, hogy saját infrastrukturális kiszolgáló

egységei legyenek. A házak magasságát tekintve engedményeket kell tennünk... a lakásszámot maximáltuk, és csak azokat az épületegyütteseket tekintettük lakótelepnek, melyben legalább 500 lakás található. In *Csizmady, 2003:25,272.*